

AJALUGU

Kuuda õpetajate seminar ja Järvamaa

14. märtsil om emakeelepäev. Seoses sellega avaldab Türi Rahvaleht Ants Laanemetsa uurimusloo Kuuda Õpetajate Seminarist ja selle seotusest Järvamaaga.

Autori sõnul on kirjutise idee pärit Meinhard Laksilt (1922-2008) – Sonda kooli kauaaegelt õpetajalt ja direktorilt, emakeelepäeva algatajalt, kellega kohtuti 10 aastat tagasi Tartu haiglas viibides.

Meinhard Laks oli aktiivne koduloolane, loodusõber, kunstiharrastaja ja luulekogude autor, kes alustas 1995. aastal toetusallkirjade kogumist emakeele kaitseks. Tema initsiatiivil hakati korraldama suuremates kohtades emakeeleüritusi. Laks taotles emakeelepäeva sisseseadmist 14. märtsil - Kristjan Jaak Petersoni sünniaastapäeval. Kogutud materjali esitas ta Riigikogule ja 1999. aastal võeti seadus - emakeelepäeva tähistamise kohta ühel häälel vastu.

Kuuda Õpetajate Seminar ja Järvamaa

19. sajandi algus oli Venemaal reformide aeg, mil aegunud kolleegiumid asendati ministeeriumidega, teiste hulgas ka Rahvahariduse Ministeerium koos õpperingkondadega. 1803. aastal kavandati uus koolikorralduse süsteem kindlaks määratud koolitüüpidega ja riiklike järelevalve- ja juhtimisasutustega. 19. sajand on tähtsaks Eesti intelligentsi ja eestlaste pideva koolihariduse andmise oluline sajand.

Eestimaa kubermangu koolidirektoriks määrati õue-nõunik Chrisopf Adam von Stackelberg (1777-1841). Stackelberg õppis 1879.-1801. a. Saksamaal Göttingeni Ülikoolis arsti- ja õigusteadust ning täiendas end Šveitsis Yverdoni õpetajate instituudis pedagoogi Johann Heindrich Pestalozzi juures. Pestalozzilt on pärit ka idee hakata rahvast harima õppeasutustes, kus valmistatakse ette talurahva õpetajaid. Nii asuski Stackelberg oma õpetaja soovist täide viima. 1818. aastal vormistas ta oma mõisa maadest Kuuda karjamõisa ning alustas suure koolimaja ehitamist Lääne-, Harju-, Viru- ja Järvamaa valdade koolidele koolmeistrite koolitamiseks. Ehitamine toimus Stackelbergi enda kulul. Kuigi keiser toetas algatust, jäi ettevõtmine Eestimaa kuberner ja rüütelkonna vastuseisu ning raha puuduse tõttu ellu viimata.

Esimene külakoolmeistriks kool avati hoopis 1835. aastal Järvamaal Peetri kiriku juurest Atastel. Asutajateks tollane Eestimaa kuberner Paul Fridrich von Benkenhoff ja 12 mõisnikku Järvamaalt ja lähikihelkondadest.

1744. aastal asutasid Carl von Üexküll, maanõunik Unger-Sternberg ja leitnant von Essen seminari ka Läänemaal Jädiveres.

Kui 1854. aastal valmisid Kuudal seminari õppehooned ja lõpetas tegevuse Ataste seminar, sai võimalikuks Kuuda seminari avamine Fridrich von Stackelbergi poolt. Kuudale toodi Ataste seminari inventar, õpetama hakkas Karl Koch. Kuuda paiknes Märjamaa kihelkonnas Läänemaal, 44 kilomeetri kaugusel Haapsalust ja 10 kilomeetri kaugusel Märjamaast, Sõtke postijaama lähedal. 1854. aastal kuulutati välja seminaristide vastuvõtmine. Oktoobrikuuks saabus seminari ainult üks õppida soovija. Pärast parun Stackelbergi pöördumist saadi naabermõisastest kokku kümme noormeest ning õppetöö võis alata.

Õppetöö kestis kokku kolm aastat. Kui lend lõpetas, võeti vastu uued seminaristid. Kuna seminar oli isemajandav, pidid seminaristid oma söögi ja ülalpidamise seminari põldudel ja metsas ise välja teenima. Kooli vastuvõtmisel hinnati muuhulgas meeste teravust ja vastupidavust. Töö majapidamises oli aga nii ränk, et aastate jooksul osa seminaristide lahkus. Karmidel aastate tulette ka surmaga lõppenud haigestumisi. 1856. aasta talurahvaseadus kohustas mõisavaldu koole asutama, kui valla pealt tuli 300 elanikku.

Plahvatuslikult kasvas nõudlus koolmeistrite järele. Eestimaa rüütelkonda häiris, et ühes piirkonnas tegutseb nende finantseeritav Jädivere õppeasutus ja eraõppeasutus Kuuda seminar. Eestimaa rüütelkond hakkas Stackelbergidele survet avaldama, et seminari enda valdusse saada. Jädivere liideti 1864. aastal Kuuda seminariga. Rüütelkond oli oma tahtmise saavutanud.

1876. aastast võeti seminaristide vastu igal aastal, kuid isegi ränga tööga ei suutnud seminar end enam ära majandada. Kuna ka rüütelkonna toetus jäi puudulikuks, muudeti mõned õppekohad tasuliseks. Seminari tegevusele ei saanud saatuslikuks mitte õppetöö tasuliseks muutmine, vaid Eestimaad tabanud venestamise poliitika. Kuuda seminar oli eestikeelne õppeasutus. Eestimaa rüütelkond oli kategooriliselt selle vastu, et seminari hakataks õppetööd korraldama vene keeles.

Õlgugi, et riigivõim seda soovis või suisa nõudis. Seminar tegutses veel paar aastat vastu riiklikku poliitikat, kuid pärast 1887. aasta lõppu ei olnud see enam võimalik. Nii otsustati uusi õppureid seminari enam mitte vastu võtta. Rüü-

telkond vedas veel ligi seitse aastat riigivõimuga vägikaitse ja protestiks ning kättemaksuks, avas tsaar Nikolai II kroonimispidustuste päeval Kuuda seminari hoones hoopis leeprahaigla ning seal ravis pikki aastaid leeprahaigeid. Viimane ongi põhjuseks, miks Kuuda seminarist kui Eesti haridus- ja kultuuriajaloo tähtsusest pole palju räägitud. Kokku andis Kuuda seminar oma tegutsemisaastail (1854-1887) välja 279 kutsetunnistust. See on kaks korda enam kui Ataste ja Jädivere kokku. Seminari õppeasutused olid emakeeles lugemine, kirjutamine, rehkendus, maateadus-geograafia, looduslugu, pedagoogika. Õpiti usuõpetust ja kiriku laulusalme. Hiljem võimlemist ja kehaharjutusi.

Hea ettevalmistuse said seminaristid talutöödes, kuna tegid kõiki talutöid alates kündmisest, lõpetades loomade eest hoolitsemise ja ravitsemisega. Koolmeistrite koolitamisel peeti silmas ka õpilastele tööstustöölise oskuste andmist. Seminari lõpetajaid hinnati kui häid kirjutajaid ja osavaid kõnemehi. Alates teisest lennust asutati seminari juurde abiõpetaja Duglase (Tuglase) poolt meeskoor, mis eksisteeris seminari lõpuni. Seega oli muusikaõpetus seminari tolle aja kohta kõrgel järjel. Lõpetajad oskasid mängida viiulit, orelit ja mitmehäälselt laulda.

Suures osas olid seminari õppejõud eestimeelsed - tagajärjeks seminari õppejõu kohalt tagandamine. 1886. aasta jaanuarist kuni 1887. aasta juunini oli seminari õppejõud Eduard Brunberg, kirjaniikunimega Eduard Bornhöhe. 1887.-1878. a. Karl August Hermann sugulane Tammer (Tammert) Aleksander Nikolai, jt. Seepärast levis seminaris eesti keel ja eesti meel ning see ärritas Eestimaa rüütelkonda.

Oma ametipostil olid Kuuda vilistlased aktiivsed ajalehe kirjasatjad, kogusid Jakob Hurdale rahvaluulet. Lõid aktiivselt kaasa seltsielus, asutades laulukoori, orkestreid ja seltsi. Kuuda seminari kasvandikud löid aluse Eesti rahvusliku hariduse, insenerimõtte ja teaduse arengus. Nende lapsed olid juba ülikooliharidusega ja ehitasid üles Eesti Vabariiki.

Seminaristid Järvamaalt

I lend 1854-1858

Jakob Veinberg, pastoraaditalupoeg

IV lend 1864-1867

Siim Rooba, talupidaja ; Karl Valdekop, kangur

V lend 1867-1870

Karl Kokk, koolmeister; Mart

Tänaseks on Kuuda seminari õppehoonest säilinud vaid see müüri osa.

Erakogu

Kruup, talupidaja; Friedrich Michelson, mõisakokk; Aleksander Raudkepp, mõisasepp

VI lend 1870-1873

Tõnu Bötteher, talupidaja; Karl Dalton; Kaarel Karell, kangur; Aleksander Metting, koolmeister; Jaan Münth, koolmeister; Hans Neumann, kilter; Juhan Vilmansen, ametimees.

VII lend 1873-1876

Hans Bach, talupidaja; Johannes Feldberg, talupidaja; Madis Lootsmann; Juhan Puusfeld, koolmeister; Madis Veimur, talupidaja.

VIII lend 1876-1879

Grossberg Vilhelm, talupidaja; Juhan Veiler, talupidaja

IX lend 1877-1879

Tõnu Grausberg, talupidaja; Juhan Härg.

X lend 1878-1880

Magnus Bils, talupidaja

XI lend 1879-1881

Juhan Rosenblatt Juhan, ametimees

XIII lend 1881-1883

Mihkel Grosberg, talupidaja; Mihkel Laur, ametimees; 2 eksternina lõpetajat, kelle nimed ei teata

XIV lend 1882-1884

Karl Grossberg, talupidaja; Adolf Treude, koolmeister

XV lend 1883-1885

Gustav-Adolf Bach, talupidaja; Jakob Blumfeld, talupidaja; Hindrik Juhkam, talupidaja; Hans Krinman; Tõnis Wepere; Juhan Nurm, talupidaja; Heinrich Roosileht; Mart Vigor

XVI lend 1884-1886

Mihkel Neuman, talupidaja; Kustas Pudini, talupidaja; Hans Schmid, talupidaja; Jaan Steinberg, talupidaja.

XVII lend 1885-1886

Karl Kippar; Jüri Kreinmann, talupidaja; Hans Reimann, talupidaja; Ludvig Treude, koolmeister; Jaan Koonukõrb.

Kuuda kasvandikkude saatuse kohta üleüldist kokkuvõtet tehes tuleb toonitada, et nemad ei ühelgi ajal ei ühelgi rahwaklassi ees armastatud

päewakangelased pole olnud. Mõisnikud põlgasiwad neid kui enese wastaseid rahvaõpetajaid, kirikuõpetajad põlgasiwad neid kui wabamõtlejaid, waldade esitajad põlgasiwad neid kui sakslaste mõju aluseid ja rahwa äraandjaid, Wene ametnikud wihkasiwad neid ja kiusasiwad taga kui Wene usu ja Wene mõju laialilautamise wastaseid, 1917. Aasta kommunistid kõrvaldasiwad neid kui parandamata usumehi, ka Eesti wabariigi esitajad põlgasiwad neid kui usuõpetuse pooldajaid.

Mihkel Neumann, 1928

Kuuda seminaristid, kes on töötanud Järvamaal

KAAREL KOKK

Sündis Järva-Jaani kihelkonnas Võhmuta vallas Selikülas 30. 11. 1849.a., suri 2. 08. 1925.a. Ambla kihelkonnas Järvajõel. Õppis Kuuda seminari V lennust aastatel 1867- 1870. Pärast seminari lõpetamist oli Võhmuta vallas kooliõpetajaks, kus töötas viis aastat. Seejärel asus Ambla kihelkonda Järvajõe valla koolmeistriks. Töötas seal kuni venestamiseni. Pedagoogilist staaži 15 aastat.

JAAN KOONUKÕRB

Sündis Ambla kihelkonnas 1867. aastal. Õppis Kuuda seminari XVII lennust, 1885. aasta kasvandik. Õppis Kuudal paar aastat. Läks seejärel Hanila-Varbla kihelkonda Paatsallu koolmeistriks. Kooliõpetaja aastast 1887. Alates 1891.a. oli Oeti, Roosna-Alliku, Kii-gemõisa ja Metstaguse piirkonna koolmeister. Oli ametis 1895.a.

MART KRUPP (Krupp)

Sündis Ambla kihelkonnas Lehtse vallas Karuksel 14. 10. 1846 a., suri 16. 10. 1917 a. Tallinnas. Õppis Kuuda seminari V lennust aastatel 1867- 1870. 1870. aastal asus Harju-Jaani kihelkonda Pikavere vallakooli

ja töötas seal 1871. aasta juunini. Kutsuti siis Kuuda seminari alamkoolmeistriks. Õpetas Kuudal maateadust, ajalugu, kirikulugu ja muusikat. Lahkus 1873.a. ja asus Karukse vallakooli õpetajaks, kus töötas 1877. aasta sügiseni. 1879.a. asus Tallinnasse, kus võttis osa kaubalaevaseitsi "Linda" asutamisest. Pedagoogilist staaži seitse aastat.

MIHKEL LAUR

Sündis 1859 .a. Türi kihelkonnas Türi-Allikul, suri Türil 1910. a. Õppis Türi kihelkonnakoolis ja aastatel 1881-1883 Kuuda seminari XIII lennust. Oli aastatel 1884-1902 Türi kihelkonna Puumetsa koolmeister.

FRIDRICH JOHANNES LORENZSON

Sündis 9. 09. 1861 a. Rakvere kihelkonnas Mõdrikul, suri 1916. a. Sai esmahariduse Rakvere kreiskoolis. Õppis Kuuda seminari XII lennust aastatel 1880 - 1882. Oli Simuna kihelkonna Nadalma-Pudivere vallakooli koolmeister. 1884. a. läks Järva-Jaani koguduse köstriks. 1896 -1903 avas Võhmuta vallas raamatukaupluse. Aastatel 1910-1912 Järva-Jaani Tarvitajate Ühisuse asutaja ja esimees. Andis 1883. a. välja õpiku "Lühikene Geograafia ehk Maade Õpetus". Andis Paides 1906 - 1907 välja kolm numbrit ajakirja "Kodulind".

MADIS LOOTSMANN

Sündis Koeru kihelkonnas Udeval 22. 02. 1855. a., surmadaatum teadmata. Õppis Kuuda seminari VII lennust aastatel 1873 - 1876. Oli 1876 - 1882 Jõelähtme kihelkonna Kostivere vallakooli õpetaja. Alates 1883. a. Ambla kihelkonna Tapa vallakooli õpetaja.

Järgneb lk5